

CZEŚĆ I
PRAWO CYWILNE – CZEŚĆ OGÓLNA

ROZDZIAŁ I

ZAGADNIENIA WSTĘPNE

§ 1. Podziały systemu prawa i pojęcie prawa cywilnego

Prawo – zespół norm regulujących stosunki społeczne. Jest to uporządkowany zbiór (system) generalnych i abstrakcyjnych norm postępowania ustanowionych lub uznanych przez państwo, których realizacja zabezpieczona jest zorganizowanym przymusem państwowym. Zbiór taki określa się także jako prawo pozytywne, w odróżnieniu od norm niebędących dziełem państwa. W ramach prawa pozytywnego ze względu na kryterium jego tworzenia wyróżnia się prawo stanowione – czyli normy zawarte w aktach prawotwórczych – oraz prawo oparte na praktyce (prawo zwyczajowe – normy zwyczajowe uznane przez państwo za obowiązujące; precedens – reguły zawarte w aktach stosowania prawa)¹.

Wyróżniamy liczne kryteria podziału systemu prawa (który nie jest kategorią jednolitą). Do najbardziej generalnych należy zaliczyć podział na: **prawo prywatne i prawo publiczne**. Podział ten w syntetyczny sposób oddaje maksyma Ulpiana: *Publicum ius est quod ad statum rei Romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quaedam publice utilia, quaedam privatim* – publicznym prawem jest to, które odnosi się do spraw państwa rzymskiego, prywatnym natomiast to, które odnosi się do pożytku jednostek, są bowiem rzeczy pożyteczne dla wszystkich i dla osób prywatnych².

Prawo prywatne ma przede wszystkim na celu korzyść jednostki (relacje pomiędzy jednostkami). Jest to zespół norm konstruowanych na podstawie założenia autonomiczności podmiotów stosunków prawnych. Prawo prywatne ma za zadanie ochronę interesu indywidualnego jednostki o charakterze majątkowym lub osobistym (niemajątkowym), znacznie natomiast rzadziej i wyjątkowo – ochronę interesu ogółu. W ramach autonomii podmiotów na plan pierwszy wysuwa się brak podpo-

¹ W. Gromski, [w:] red. U. Kalina-Prasznic, Encyklopedia Prawa, wyd. 4, Warszawa 2007, s. 615.

² E. Gajda, B. Lubińska, [w:] red. E. Gajda, Łacińska terminologia prawnicza. Ignorantia iuris nocet, Toruń 2014, s. 170.

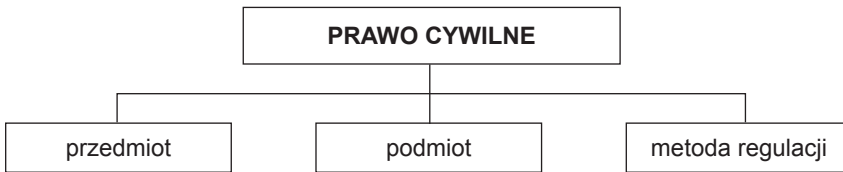
rządowania, przejawiający się brakiem możliwości kształtowania treści stosunku prawnego tylko przez jedną z jego stron.

Prawo publiczne realizuje przede wszystkim interes ogółu (relacje jednostka – państwo). Opiera się na zasadzie władztwa i podporządkowania jednej strony stosunku prawnego. Druga strona, często organ publiczny lub inny podmiot wyposażony w określonym zakresie w kompetencje władzy publicznej, ma uprawnienie do władczego ingerowania w treść stosunku prawnego i narzucenia jej innemu podmiotowi, dysponując przy tym określonymi środkami przymusu¹.

Ponadto system prawa podlega podziałowi na gałęzie: **prawo cywilne, administracyjne, karne itp.** Te z kolei dzielą się na **działy**, a następnie na dalsze rozbięcia. Poszczególne gałęzie nie są oczywiście hermetyczne, wzajemnie się przenikają (np. określenie zdolności prawnej osoby fizycznej jest wykorzystywane w prawie finansowym).

Pojęcie prawa cywilnego – gałąź prawa zawierająca zbiór przepisów (zespół norm), regulująca stosunki majątkowe i niemajątkowe między osobami fizycznymi i osobami prawnymi, wykorzystująca metodę cywilistyczną opartą **na zasadzie autonomii i równorzędności** podmiotów stosunków prawnych².

Schemat 1. Prawo cywilne

Przedmiot – prawo cywilne reguluje stosunki cywilnoprawne tak majątkowe, jak też niemajątkowe. Dominują stosunki majątkowe, czyli takie, które mają za przedmiot interesy natury ekonomicznej. Stosunki niemajątkowe natomiast nie mają bezpośredniego przełożenia ekonomicznego (np. problematyka dóbr osobistych), nie umniejsza to jednak ich znaczenia (np. na gruncie prawa rodzinnego wysuwają się na pierwszy plan).

Podmiot – prawo cywilne reguluje stosunki cywilnoprawne pomiędzy określonymi kategoriami podmiotów, tj. osobami fizycznymi i prawnymi. Z uwagi na pewną systematykę należy wspomnieć także o jednostkach organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną (art. 33¹ KC).

¹ Zob. A. Brzozowski, W.J. Kocot, E. Skowrońska-Bocian, *Prawo cywilne. Część ogólna*, s. 13–14; M. Saffan, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, s. 32–38; R. Szczepaniak, [w:] M. Gutowski, *Kodeks cywilny*, s. 7, 27–28; M. Pyziak-Szafnicka, [w:] M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak, *Kodeks cywilny. Część ogólna*, s. 39–40. Zob. wyr. SN z 7.3.2013 r. (IV CSK 435/12, Legalis) oraz post. SN z 21.11.2000 r. (III CKN 1048/00, Legalis).

² M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak, *Kodeks cywilny. Część ogólna*, s. 15–23; *System Prawa Cywilnego*, t. 1, s. 11–12. Przykładowo SN w postanowieniu z 11.7.2001 r., V CKN 389/01, Lex nr 2710464 stwierdził, że cywilnym prawem materialnym są przepisy regulujące stosunki cywilnoprawne między określonymi podmiotami. Są nimi przepisy przewidujące także normy zachowania się, które w zakresie uprawnień i obowiązków równorzędnych partnerów wyznaczają im w stosunkach społecznych określoną pozycję osobistą, rodzinną lub majątkową.

Metoda regulacji – najważniejsza cecha prawa cywilnego. Ogólnie metoda regulacji prawnej to typ relacji zachodzących pomiędzy podmiotami prawa w procesie stosowania normy prawnej (abstrakcyjnej i generalnej), ustanowionej przez ustawodawcę w celu nadania tej relacji charakteru stosunku cywilnoprawnego. Prawodawca, ustanawiając normę prawną, określa, kto i w jaki sposób kształtuje relacje między konkretnymi podmiotami, tworzonego na podstawie tej normy stosunku prawnego¹. Prawo cywilne reguluje stosunki społeczne zachodzące pomiędzy określonymi rodzajami podmiotów **na zasadzie autonomiczności oraz braku bezpośredniego przymusu ze strony organów państwa**. Oznacza to, że od woli podmiotów zależy, czy zechcą wejść ze sobą w określone stosunki prawne, a ponadto z formalnego punktu widzenia żadna ze stron nie jest podporządkowana drugiej, co prowadzi do eliminacji w ich wzajemnej relacji elementu władczego. Najpełniej autonomię stron w kreowaniu stosunku prawnego widać na przykładzie zasady swobody umów (art. 353¹ KC). Równorzędność natomiast oznacza zarówno równość podmiotów wobec prawa, jak też posiadanie przez nie tych samych praw i obowiązków².

Autonomia podmiotów prawa cywilnego przejawia się w swobodzie podejmowania decyzji o dokonaniu czynności prawnej, wyborze drugiej strony i kształtowaniu treści powstającego stosunku prawnego. Charakterystyczną cechą prawa cywilnego jest przyznana jego podmiotom swoboda samodzielnego decydowania o swoich celach i sposobach ich realizacji. Autonomia w prawie cywilnym nie ma jednak charakteru nieograniczonego. Stosunki cywilnoprawne powstawać mogą z mocy prawa (np. odpowiedzialność deliktowa), a strony tych stosunków nie zawsze mają wpływ na ich treść (prawa rzeczowe, prawa własności intelektualnej); zawarcie określonej umowy może być także nakazane (np. wynikający z art. 7 ust. 1 PrEnerg obowiązek zawarcia przez przedsiębiorstwo energetyczne umowy o przyłączenie do sieci z podmiotami ubiegającymi się o przyłączenie do sieci)³. Podkreślić również należy, że powstanie stosunku prawnego na podstawie ustawy, tj. bez woli stron co do jego nawiązania oraz bez możliwości wpływu na jego treść, nie pozbawia stron tego stosunku cechy autonomiczności (np. powstanie stosunku prawnego w wyniku wyrządzenia szkody czynem niedozwolonym)⁴. Na gruncie sądownictwa państwowego ranga autonomii woli stron przy rozpoznawaniu i rozstrzyganiu sporów znajduje swoje odzwierciedlenie w konstrukcji procesu cywilnego na zasadach kontrydykto-

¹ S. Prutis, *Instytucje podstawowe prawa prywatnego (w opozycji do regulacji prawa publicznego)*, Białystok 2018, s. 57–58.

² Na temat metody regulacji zobacz przede wszystkim A. Stelmachowski, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998, s. 23–35; M. Sajjan, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, s. 38–44; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne*, s. 16–17; *System Prawa Cywilnego*, t. 1, s. 13–15; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, s. 6–8.

³ P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Beck Online 2020, Komentarz do art. 1, teza Nr 16.

⁴ Przykładowo SN w wyroku z 14.10.2009 r., V CSK 103/09, Legalis stwierdził, że roszczenie refundacyjne podmiotów prowadzących apteki wynika z ustawy, ale ma charakter cywilnoprawny, ustawa może bowiem wprost kreować zobowiązanie będące podstawą prawną takiego roszczenia. Funkcjonuje ono między równorzędnymi podmiotami w sytuacji, w której nie został ustanowiony odrębny tryb rozstrzygania sporów wynikłych na tym tle (art. 2 KPC w związku z art. 1 KC).

ryjności i rozporządzalności oraz w ogólnej dyrektywie procedury cywilnej, sformułowanej w art. 10 KPC, nakazującej sądowi dążenie do ugodowego załatwienia sprawy w każdym stanie postępowania¹.

Równorzędność stron stosunków prawnych rozumieć należy natomiast jako brak podporządkowania, czyli możliwości władczego kształtowania sytuacji prawnej innego podmiotu. Występowanie elementu władztwa charakterystyczne jest dla stosunków administracyjnoprawnych; w stosunkach takich jeden z podmiotów zajmuje pozycję nadrzędną i może w sposób władczy wpływać na pozycję prawną innego podmiotu (innych podmiotów), np. nakładając na nie obowiązki².

Regulacja odpowiadająca omówionym kryteriom jest regulacją cywilnoprawną, a stosunek społeczny nią objęty nosi nazwę stosunku cywilnoprawnego.

Przykład: Krzysztof i Zenon zawarli umowę najmu lokalu mieszkalnego. Na skutek tego wiąże ich stosunek najmu, powstały za zgodą stron, w którym to żadna ze stron nie jest w jakikolwiek sposób uprzywilejowana – są one sobie równe.

Przykład: Grażyna prowadzi działalność gospodarczą, co obliguje ją m.in. do płacenia podatków. W stosunkach prawnych pomiędzy nią a urzędem skarbowym nie ma cech równorzędności, natomiast są nadrzędności. Jest to metoda administracyjnoprawna, stanowiąca przeciwieństwo metody cywilnoprawnej.

§ 2. Prawo cywilne – systematyka i inne wybrane pojęcia

I. Uwagi ogólne

Prawo cywilne nie jest tworem jednolitym. Podlega dalszym podziałom, nawiązującym przede wszystkim do systematyki Kodeksu cywilnego. Wyróżniamy zatem:

- 1) **Część ogólną,**
- 2) **Prawo rzeczowe,**
- 3) **Prawo zobowiązań,**
- 4) **Prawo spadkowe.**

Obecnie do powyższego podziału zalicza się także **prawo rodzinne** (regulowane przede wszystkim przez KRO).

W tym miejscu zaznaczyć należy, że Kodeks cywilny nie jest jedynym źródłem norm cywilnoprawnych; normy takie zawarte są także w innych kodeksach (KSH, KRO) oraz wielu ustawach (PrWeksl, KWU, PrAut). Obecnie, biorąc pod uwagę szeroki katalog zdarzeń prawnych, których konsekwencje określa prawo cywilne, postulat zapewnienia zupełności KC, rozumiany jako objęcie jego zakresem całego prawa cywilnego, nie wydaje się możliwy do realizacji³.

¹ S. Prutis, Instytucje podstawowe prawa prywatnego (w opozycji do regulacji prawa publicznego), Białystok 2018, s. 97–98.

² Tamże, Komentarz do art. 1, teza Nr 6.

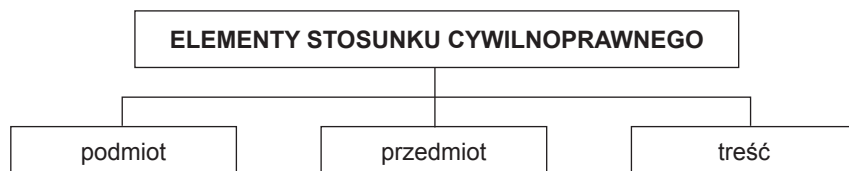
³ Tamże, Komentarz do art. 1, teza Nr 22.

Podkreślić należy, iż prawo cywilne, rozumiane jako zespół norm regulujących grupę stosunków społecznych, to tzw. prawo cywilne w **znaczeniu materialnym**. Wyróżniamy także prawo cywilne w **znaczeniu formalnym** (procesowym), obejmujące normy procesowe, którego przedmiotem jest postępowanie cywilne, czyli czynności sądów i innych podmiotów, polegające na rozpoznawaniu i rozstrzyganiu spraw cywilnych oraz przymusowym wykonywaniu orzeczeń. Prawo cywilne materialne i formalne są ze sobą ściśle powiązane, normy procesowe bowiem urzeczywistniają i zapewniają ochronę norm materialnoprawnych.

II. Stosunek cywilnoprawny

Kodeks reguluje stosunki cywilnoprawne między **osobami fizycznymi i osobami prawnymi (art. 1 KC)**. Przez stosunki cywilnoprawne należy rozumieć tę grupę stosunków prawnych, które są określone przez dyspozycje norm prawa cywilnego. W ramach owych stosunków przepisy KC regulują powstanie, treść, ustanie i ochronę praw podmiotowych i obowiązków cywilnoprawnych – przysługujących wszelkim podmiotom prawa cywilnego. W ramach tego stosunku **brak jest władczego podporządkowania** jednego podmiotu drugiemu, podmioty zachowują **autonomiczną** pozycję względem siebie. Powstanie stosunku cywilnoprawnego, a także kształtowanie jego treści, w wielu przypadkach zależy od woli samych podmiotów takiego stosunku¹.

Schemat 2. Elementy stosunku cywilnoprawnego²

Podmiot – jak już była o tym mowa, chodzi tu o osoby fizyczne i prawne, z uwzględnieniem treści art. 33¹ KC. Należy podkreślić, że w stosunku cywilnoprawnym generalnie występują dwie strony, z tym że każdą z nich może tworzyć więcej niż jeden podmiot.

Przedmiot – zachowanie się człowieka, a niekiedy również pewien obiekt materialny lub niematerialny, którego to zachowanie się dotyczy.

¹ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, s. 107–108; R. Szczepaniak, [w:] M. Gutowski, [w:] M. Gutowski, Kodeks cywilny, s. 8–10; P. Machnikowski, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski, Kodeks cywilny, s. 4–5; M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak, Kodeks cywilny. Część ogólna, s. 88–92; Z. Banaszczyk, [w:] System Prawa Prywatnego, t. 1, s. 935–983; System Prawa Cywilnego, t. 1, s. 174–187.

² Zob. m.in. wyr. TK z 10.7.2000 r. (SK 12/99, OTK 2000, Nr 5, poz. 143); post. SN z 22.2.2007 r. (IV CSK 390/06, Legalis); wyr. SN z 16.9.2009 r. (I PK 59/09, Legalis) oraz wyr. SA w Łodzi z 8.5.2015 r. (I ACa 1671/14, Legalis).

Treść – składają się na nią prawa i obowiązki stron stosunku cywilnoprawnego. Wyróżniamy stosunki proste, kiedy to uprawnieniu jednej strony odpowiada obowiązek drugiej, oraz złożone, kiedy każda ze stron posiada zarówno uprawnienia, jak i obowiązki.

Przykład: Sprzedający ma obowiązek wydania rzeczy nabywcy i prawo do pobrania ceny kupna, kupujący natomiast ma obowiązek zapłaty tejże ceny oraz prawo do odebrania nabytej rzeczy (art. 535 KC).

Zakwalifikowanie określonego stosunku społecznego jako stosunku cywilnoprawnego wywołuje określone skutki prawne zarówno w sferze prawa materialnego, jak i w sferze prawa procesowego (postępowania sądowego). W sferze prawa materialnego uznanie stosunku społecznego za stosunek cywilnoprawny oznacza stosowanie do tego stosunku przepisów KC oraz ich wykładnię zgodnie z istotą prawa cywilnego i jego podstawowymi zasadami, czyli z zasadą autonomii woli i równorzędności stron. Z kolei konsekwencje takiej kwalifikacji w sferze prawa procesowego polegają na uznaniu sporu powstałego w związku z treścią stosunku cywilnoprawnego za sprawę cywilną i poddaniu jej kognicji sądów powszechnych i SN¹.

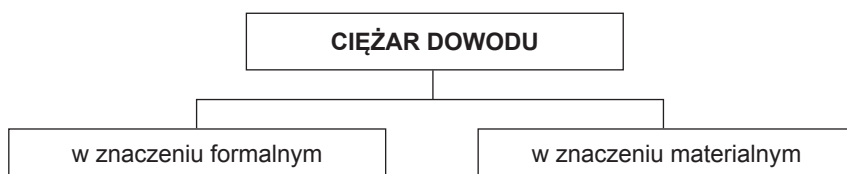
III. Ciężar dowodu

Ciężar udowodnienia faktu **spoczywa na osobie, która z faktu tego wywodzi skutki prawne** (art. 6 KC). Z regulami rozkładu ciężaru dowodu spotkać się można na etapie rozstrzygnięcia sporu przez niezawisły organ, czyli sąd. Jest to instytucja o charakterze przede wszystkim procesowym. Kompletna regulacja ciężaru dowodu wymaga uwzględnienia przepisów KPC, które uzupełniają ogólną regułę dowodową i doprecyzowują ją pod kątem proceduralnym. Sąd na podstawie zgromadzonego materiału procesowego ma rozstrzygnąć, komu udzielić ochrony prawnej, a komu jej odmówić. Podkreślić należy, iż przedmiotem dowodu są **fakty mające dla rozstrzygnięcia sprawy istotne znaczenie** (art. 227 KPC), co oznacza, iż chodzi jedynie o takie fakty, które mają znaczenie prawne. Dla zastosowania art. 6 KC istotne jest jedynie to, że dany fakt nie został udowodniony. Materialnoprawne konsekwencje nieudowodnienia istotnych faktów w postępowaniu cywilnym to nic innego, jak przegranie sprawy przez stronę w następstwie nieudowodnienia faktu, z którym prawo wiąże korzystne dla tej strony konsekwencje prawne².

¹ A. Doliwa [w:] M. Załucki (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, wyd. 2, Warszawa 2020, Komentarz do art. 1, Nb 2.

² M. Gutowski, [w:] M. Gutowski, Kodeks cywilny, s. 56–57; P. Machnikowski, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski, Kodeks cywilny, s. 23–24; M. Pyziak-Szafnicka, [w:] M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak, Kodeks cywilny. Część ogólna, s. 15–23. Zob. wyr. SA w Warszawie z 2.6.2004 r. (I ACa 1569/03, Legalis); wyr. SA w Białymstoku z 10.4.2003 r. (III APa 40/02, OSA 2003, Nr 12, poz. 43) oraz wyr. SN z 23.7.2009 r. (II PK 30/09, Legalis).

Schemat 3. Ciężar dowodu

Ciężar dowodu w znaczeniu formalnym (*onus proferendi*) – oznacza powinność wprowadzania do postępowania, przez strony, środków dowodowych na poparcie przedstawianych twierdzeń, np. art. 3, 232 KPC. Zgodnie z zasadami procesu cywilnego ciężar przedstawiania materiału dowodowego spoczywa na stronach (art. 232 KPC, art. 3 KPC, art. 6 KC). Jego istota sprowadza się do ryzyka poniesienia przez stronę ujemnych konsekwencji braku wywiązania się z powinności przedstawienia dowodów. Skutkiem braku wykazania przez stronę prawdziwości twierdzeń o faktach istotnych dla sprawy jest tylko to, że twierdzenia takie zasadniczo nie będą mogły leżeć u podstaw sądowego rozstrzygnięcia. Strona, która nie udowodni przytoczonych twierdzeń, utraci korzyści, jakie uzyskałaby aktywnym działaniem. Artykuł 6 KC określa reguły dowodzenia, tj. przedmiot dowodu oraz osobę, na której spoczywa ciężar udowodnienia faktów mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia, przy czym sąd nie ma obowiązku dążenia do wszechstronnego zbadania wszystkich okoliczności sprawy oraz nie jest zobowiązany do zarządzania dochodzenia w celu uzupełnienia lub wyjaśnienia twierdzeń stron i wykrycia środków dowodowych pozwalających na ich udowodnienie. Nie ma też obowiązku przeprowadzenia z urzędu dowodów zmierzających do wyjaśnienia okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy (art. 232 KPC). Obowiązek przedstawienia dowodów spoczywa na stronach (art. 3 KPC), a ciężar udowodnienia faktów mających dla rozstrzygnięcia sprawy istotne znaczenie (art. 227 KPC) spoczywa na tej stronie, która z tych faktów wywodzi skutki prawne (wyr. SA w Białymstoku z 28.11.2019 r., I Aga 50/19, Legalis).

Ciężar dowodu w znaczeniu materialnym (*onus probandi*) – jest kierowany do sądu, oznacza powinność udowodnienia faktu przez podmiot, który wywodzi z niego skutki prawne (art. 6 KC). Przewidziana w art. 6 KC zasada rozkładu ciężaru dowodu nie może być rozumiana w ten tylko sposób, że ciężar dowodu zawsze obciąża stronę powodową. W razie sprostania przez powoda ciężącemu nań obowiązkowi dowodowemu, ciężar dowiedzenia okoliczności niweczających prawo powoda, będzie obciążał pozwanego – tak SA w Białymstoku w wyroku z 23.1.2020 r., I ACA 607/19, Legalis.

Rezultatem nieudowodnienia faktów jest oddalenie powództwa, czyli przegranie procesu.

Niektóre przepisy w sposób szczególny regulują zasady rozkładu ciężaru dowodu – np. zgodnie z treścią art. 24 § 1 KC, ciężar dowodu braku bezprawności naru-

szenia dobra osobistego spoczywa nie na pokrzywdzonym, a na sprawcy, z uwagi na wprowadzenie domniemania bezprawności.

IV. Domniemanie dobrej wiary

Jeżeli ustawa uzależnia skutki prawne od **dobrej lub złej wiary, domniemywa się istnienie dobrej wiary** (art. 7 KC). W doktrynie powszechnie przyjmuje się, że w przepisach prawa cywilnego sformułowanie „dobra wiara” występuje w dwóch znaczeniach: obiektywnym i subiektywnym. Pierwsze znaczenie oznacza ocenę zachowania człowieka z punktu widzenia kryteriów pozaprawnych, przede wszystkim zasad moralnych, etycznych, itd. W art. 7 KC chodzi o dobrą wiarę w sensie subiektywnym, rozumianą jako stan świadomości podmiotu. Ustawodawca nie odwołuje się tu do żadnych pozaprawnych mierników ani też nie daje sędziemu możliwości oceny postawy moralnej podmiotu, lecz nakazuje ustalić rzeczywisty stan jego świadomości jako pewnej istniejącej obiektywnie okoliczności faktycznej¹. Zarówno pojęcia dobrej, jak i złej wiary **generalnie nie mają swojej ustawowej definicji**. Doktryna i orzecznictwo definiują **dobłą wiarę jako usprawiedliwioną niezajomość prawdziwego stanu rzeczy, zwykle polegającego na istnieniu jakiegoś stosunku prawnego czy prawa**. Wyróżnić zatem możemy **trzy elementy** składające się na pojęcie dobrej wiary:

- 1) przeświadczenie o istnieniu lub nieistnieniu prawa lub stosunku prawnego;
- 2) błędność tego przeświadczenia;
- 3) możliwość usprawiedliwienia błędu w danych okolicznościach.

Zła wiara natomiast to stan, w którym osoba zna prawdziwy stan rzeczy lub też jej niewiedza o tym stanie rzeczy jest nieusprawiedliwiona w danych okolicznościach².

Przepis art. 7 KC ma zastosowanie **jedynie w sytuacji, gdy ustawa uzależnia skutki prawne od dobrej lub złej wiary**. Przepis konstruuje zatem domniemanie prawne, którym sąd jest związany. Jest to domniemanie, które może zostać obalone w drodze przeprowadzenia przeciwdowodu, tj. udowodnienia istnienia złej wiary. Na możliwość przeprowadzenia przeciwdowodu wskazuje art. 234 KPC.

Pozostawanie osoby w dobrej wierze skutkuje z reguły powstaniem korzystniejszych skutków prawnych niż w sytuacji, gdyby znajdowała się ona w złej wierze, np. możliwość nabycia własności rzeczy ruchomej w drodze zasiedzenia (art. 174 KC).

¹ M. Pyziak-Szafnicka, [w:] M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak, Kodeks cywilny. Część ogólna, s. 140–141.

² Zob. P. Machnikowski, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski, Kodeks cywilny, s. 27–28; M. Gutowski, [w:] M. Gutowski, Kodeks cywilny, s. 63–64. Zob. post. SN z 19.11.2002 r. (IV CKN 1492/00, Legalis); wyr. SN z 20.4.1994 r. (I CRN 44/94, OSNC 1994, Nr 12, poz. 245); post. SN z 13.8.2008 r. (I CSK 33/08, Legalis) oraz wyr. SN z 23.7.2015 r. (I CSK 360/14, Legalis).

§ 3. Źródła prawa cywilnego¹

Ich katalog zawiera Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.4.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm. i ze sprost.). Zgodnie z art. 87, zaliczamy do nich: Konstytucję, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe, rozporządzenia, akty prawa miejscowego (dla prawa cywilnego mają one jednak marginalne znaczenie).

Konstytucja – stoi na szczycie źródeł prawa, wszystkie akty niższego rzędu muszą być z nią zgodne. W większości przypadków nie stosujemy jej wprost (mimo brzmienia art. 8 ust. 2), z uwagi na konieczność stworzenia regulacji szczegółowej. Natomiast jako przykład bezpośredniego jej zastosowania można podać art. 77 ust. 1 Konstytucji RP, dotyczący odszkodowania za niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej.

Ustawy – zasadnicze źródło prawa cywilnego. Dominującą rolę odgrywa Kodeks cywilny, który z konstytucyjnego punktu widzenia jest ustawą zwykłą. Wyróżnia go jednak rola, jaką pełni, tj. obejmuje podstawowe instytucje prawa cywilnego oraz odzwierciedla jego najważniejsze zasady.

Oprócz niego w polskim systemie prawnym obowiązuje szereg ustaw szczegółowych:

- 1) regulujących wyłącznie zagadnienia cywilnoprawne bądź
- 2) mających tzw. charakter kompleksowy, tj. zagadnienia cywilnoprawne stanowią jedynie część regulacji, obok norm o charakterze administracyjnoprawnym, karnoprawnym itp., np. prawo wodne.

Ratyfikowane umowy międzynarodowe – ratyfikowana umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy. Umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową (art. 91 Konstytucji RP).

Rozporządzenia – mają charakter wykonawczy. Wydawane są przez wskazane organy na podstawie szczegółowego upoważnienia zawartego w ustawie i w celu jej wykonania. Upoważnienie powinno określać organ właściwy do wydania rozporządzenia i zakres spraw przekazanych do uregulowania oraz wytyczne dotyczące treści aktu (art. 92 ust. 2 Konstytucji RP).

Z uwagi na członkostwo Polski w strukturach Unii Europejskiej w odniesieniu do źródeł należy wspomnieć o tych, które mają dla prawa cywilnego szczególne znaczenie, tj. rozporządzeniach i dyrektywach. Pierwsze mają bezpośrednie zastosowanie z uwagi na fakt, iż stanowią element składowy wewnętrznego systemu prawnego, dyrektywy natomiast wyznaczają jedynie określone ramy, wymagające wydania odpowiednich aktów prawa wewnętrznego. Obecnie wszelkie akty prawne wymagają zgodności z prawem wspólnotowym. Pewne modyfikacje w materii

¹ M. Saffjan, [w:] System Prawa Prywatnego, t. 1, s. 159–253; M. Pyziak-Szafnicka, [w:] M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak, Kodeks cywilny. Część ogólna, s. 41–42, 47–51.

źródeł prawa unijnego wprowadza Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską 2007/C 306/01 (Dz.U. UE C 306/2007, s. 1 ze sprost.)¹.

Zwyczaje – nie stanowią normy obowiązującej, a są stosowane dlatego, że ułatwiają określoną działalność. Przez **zwyczaj** rozumie się stałą praktykę stosowaną przez daną społeczność; jednakowe postępowanie w takich samych lub zbliżonych okolicznościach. Źródłem prawa zwyczajowego, a więc obowiązujących norm prawnych, są zwyczaje. Niektóre przepisy Kodeksu cywilnego odnoszą się do pojęcia zwyczaju, np. art. 56, 65, 354.

Orzecznictwo sądów – generalnie stwierdzić można, iż nie jest ono źródłem prawa, natomiast dysponuje środkami, które umożliwiają wywieranie realnego wpływu na kształtowanie kierunków wykładni i stosowania prawa, nie będąc przy tym formalnym źródłem prawa stanowionego². W sposób dogłębny analizuje to zagadnienie literatura przedmiotu³. Należy również zwrócić uwagę na działalność Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z siedzibą w Luksemburgu. Gdy sąd krajowy, stosując prawo unijne, powźmie wątpliwość dotyczącą wykładni tego prawa, może zwrócić się z pytaniem prejudycjalnym do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, jeśli uzna, że decyzja w tej kwestii jest niezbędna do wydania wyroku. Natomiast gdy uzasadniona wątpliwość w sprawie wykładni prawa europejskiego pojawi się przed sądem, którego orzeczenia nie podlegają zaskarżeniu według prawa krajowego, sąd ten jest zobowiązany skierować pytanie do TSUE. Obowiązek tego rodzaju spoczywa również na każdym sądzie, który podaje w wątpliwość ważność aktu pochodnego prawa europejskiego. Wynikający stąd zakaz orzekania w wymienionych kwestiach przez sądy krajowe ma na celu zapewnienie jednolitej wykładni i spójnego stosowania prawa europejskiego na obszarze całej Unii⁴.

Doktryna – nie stanowi źródła prawa.

¹ Na temat wpływu prawa prywatnego Unii Europejskiej i jego wpływu na prawo polskie patrz w szczególności *T. Pajor, P. Machnikowski*, [w:] System Prawa Prywatnego, t. 1, s. 255–316.

² Tak *M. Saffjan*, [w:] System Prawa Prywatnego, t. 1, s. 251. Patrz także *M. Wiącek* [w:] *M. Saffjan, L. Bosek*, Konstytucja RP, Komentarz, Tom II, Warszawa 2016, s. 62.

³ Patrz *S. Prutis*, Instytucje podstawowe prawa prywatnego (w opozycji do regulacji prawa publicznego), Białystok 2018, s. 235–239; *A. Stelmachowski*, Prawotwórcza rola sądów (w świetle orzecznictwa cywilnego), PiP 1967, Nr 4–5.

⁴ *P. Machnikowski, T. Pajor* [w:] System Prawa Prywatnego, t. 1, s. 277. Patrz także *P. Marcisz*, Orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej jako źródło prawa powszechnie obowiązującego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej [w:] *T. Giaro* (red.), Źródła prawa. Teoria i praktyka, Warszawa 2016, s. 313–320.

§ 4. Obowiązkiwanie przepisów prawa cywilnego w czasie

I. Początek obowiązkiwania

Zgodnie z ogólną zasadą przyjętą przez polskiego ustawodawcę, a wyrażoną w art. 4 ustawy z 20.7.2000 r. o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1461 ze zm.), akty normatywne wchodzi w życie **w terminie 14 dni** od dnia ich ogłoszenia (promulgacji) w dzienniku urzędowym, chyba że dany akt normatywny określi inny termin, dłuższy bądź krótszy. Z reguły data wejścia w życie aktu prawnego wynika z jego przepisów końcowych.

Okres między ogłoszeniem aktu normatywnego, tj. dniem wydania podanym na pierwszej stronie numeru Dziennika Ustaw lub Monitora Polskiego, w którym ten akt został umieszczony, a jego wejściem w życie określa się w języku prawniczym mianem *vacatio legis*.

W przypadku obszerniejszych aktów prawnych ustawodawca zwykle zastrzeżę dłuższe *vacatio legis* niż 14 dni, celem umożliwienia adresatom zapoznania się z jego treścią.

Przykład: Kodeks cywilny został opublikowany 18.5.1964 r., a zgodnie z art. I PWKC wszedł w życie dopiero 1.1.1965 r.

W okresie *vacatio legis* akt prawny **nie obowiązuję**.

W zupełnie zaś wyjątkowych przypadkach, jeżeli ważny interes państwa wymaga natychmiastowego wejścia w życie aktu normatywnego i zasady demokratycznego państwa prawnego nie stoją temu na przeszkodzie, ustawodawca może nawet zrezygnować z zastosowania *vacatio legis*, a wtedy dniem wejścia w życie tego aktu może być dzień jego ogłoszenia w dzienniku urzędowym¹.

II. Koniec obowiązkiwania

Przepis prawa cywilnego **przestaję obowiązuję** wskutek:

- 1) **uchylenia** przez później wydany przepis tzw. **derogacyjny** (przepisy derogacyjne, zwane **klauzulami derogacyjnymi**, zamieszczane są w większych aktach normatywnych z zakresu prawa cywilnego, w przepisach wprowadzających);
- 2) **upływu terminu**, w ciągu którego miał obowiązuję;
- 3) **odmiennego uregulowania** danego stosunku prawnego przez później wydany przepis (*lex posterior derogat legi priori*);

¹ Zob. A. Doliwa, Prawo cywilne – część ogólna, s. 29; A. Brzozowski, W.J. Kocot, E. Skowrońska-Bocian, Prawo cywilne. Część ogólna, s. 70–71. Zob. stosownie jednak do orz. TK z 14.12.1993 r. (K 8/93 OTK 1993, Nr 2, poz. 43): brakiem powoduję (w określonej sytuacji) niekonstytucyjność ustawy jest brak właściwej *vacatio legis*.

- 4) orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego orzekającego utratę mocy obowiązującej aktu normatywnego (art. 190 ust. 3 Konstytucji RP)¹.

III. Kolidzja norm prawa cywilnego w czasie

Zmiana przepisów może prowadzić do trudności w określeniu, jakie przepisy, dawne czy nowe, należy stosować do stosunku prawnego, który powstał pod rządami przepisów dawnych, a trwa dalej pod rządami przepisów nowych. Rozstrzygnięciem przedmiotowego problemu zajmuje się prawo **międzyczasowe**, czy inaczej intertemporalne. W Polsce ta materia **nie została skodyfikowana**, natomiast jej reguły wyznacza się na podstawie:

- 1) ogólnej regulacji art. 3 KC;
- 2) wydawanych przy podstawowych aktach normatywnych z zakresu prawa cywilnego przepisach przechodnich – w przypadku Kodeksu cywilnego art. XXVI i n. PWKC².

Zasada niedziałania prawa wstecz (*lex retro non agit*)

Istota zasady *lex retro non agit* polega na tym, że ustawa **działa na przeszłość**, nie obejmując swoją mocą okresu poprzedzającego jej wejście w życie. Jej *ratio legis* można wytłumaczyć, powołując się na okoliczność, że ustawy składają się z norm prawnych zawierających reguły postępowania ludzi. Nałożenie zaś obowiązku przestrzegania tych reguł wymaga wcześniejszego wydania ustawy i jej ogłoszenia. Zasadniczą funkcją zasady *lex retro non agit* jest więc ochrona praw nabytych i stabilizacja stosunków prywatnoprawnych³.

Zasada nieretroakcji **nie ma** charakteru **bezwzględnie obowiązującego** i nie stosuje się jej, jeżeli:

- z **brzmienia** ustawy wyraźnie wynika jej działanie wsteczne;

Przykład: Artykuł LV PWKC – do dziedziczenia gospodarstwa rolnego należącego do spadku otwartego przed dniem wejścia w życie Kodeksu cywilnego należało stosować przepisy tego Kodeksu, z zastrzeżeniem wyjątków zawartych w innych artykułach.

- gdy wynika to z **celu** ustawy⁴.

Przykład: Jak jednak stwierdził TK w orz. z 8.11.1987 r. (K 7/89, OTK 1989, s. 120): (...) odstępowo od zasady nieretroakcji, może mieć miejsce tylko wyjątkowo i to z bardzo ważnych powodów. Zawsze powinno jednakże wynikać z samej treści ustawy.

¹ Zob. Z. Radwański, A. Olejniczak, Prawo cywilne – część ogólna, s. 49; A. Doliwa, Prawo cywilne – część ogólna, s. 30.

² Zob. szerzej Z. Radwański, A. Olejniczak, Prawo cywilne – część ogólna, s. 50; T. Pietrzykowski, [w:] System Prawa Prywatnego, t. 1, s. 719–774.

³ Zob. Z. Radwański, A. Olejniczak, Prawo cywilne – część ogólna, s. 50; A. Brzozowski, W.J. Kocot, E. Skowrońska-Bocian, Prawo cywilne. Część ogólna, s. 73. Zob. uchw. SN z 30.5.1996 r. (III CZP 41/96, OSNC 1996, Nr 10, poz. 127).

⁴ Zob. szerzej T. Sokołowski, [w:] A. Kidyba, Kodeks cywilny. Część ogólna, s. 26–28.

Z zasady nieretroakcji **nie wynika** natomiast, **jaką ustawę, dawną czy nową**, należy stosować do oceny skutków prawnych związanych ze stosunkiem prawnym powstałym pod rządami dawnej ustawy, a realizujących się pod rządami ustawy nowej.

W tym zakresie możliwe są **dwa rozwiązania**:

- stosowanie **dawnej** ustawy (tzw. zasada **dalszego** stosowania ustawy dawnej);

Przykład: Artykuł XXVI PWKC – do stosunków prawnych powstałych przed wejściem w życie Kodeksu cywilnego stosuje się prawo dotychczasowe (...).

Artykuł XXVII § 2 PWKC – Ważność czynności prawnych, dokonanych przed dniem wejścia w życie Kodeksu cywilnego przez osoby niemające zdolności do czynności prawnych lub w tej zdolności ograniczone, ocenia się według przepisów dotychczasowych¹.

- stosowanie **nowej** ustawy (zasada **bezpośredniego** działania ustawy nowej).

Przykład: Artykuł XXXVII PWKCI – treść praw rzeczowych istniejących w chwili wejścia w życie Kodeksu cywilnego, jak również przeniesienie, obciążenie, zmiana treści lub pierwszeństwa oraz zniesienie takich praw podlega od chwili wejścia w życie Kodeksu cywilnego przepisom tego Kodeksu (...).

Wskazówek co do wyboru jednego bądź drugiego rozwiązania należy szukać przede wszystkim w **przepisach przejściowych** do konkretnych ustaw, oraz w **przepisach wprowadzających** Kodeks cywilny, mając jednak zawsze na uwadze zasadę wyrażoną w art. 3 KC. Do stosunków cywilnoprawnych o charakterze trwałym (np. najem, dzierżawa) preferowane jest jednak stosowanie zasady **bezpośredniego** działania nowych norm prawnych².

¹ Zob. wyr. SN z 24.2.1998 r. (I CKN 504/97, Legalis).

² Zob. szerzej Z. Radwański, A. Olejniczak, Prawo cywilne – część ogólna, s. 51–53; T. Sokołowski, [w:] A. Kidyba, Kodeks cywilny. Część ogólna, s. 31; M. Pyziak-Szafnicka, [w:] M. Pyziak-Szafnicka, P. Książak, Kodeks cywilny. Część ogólna, s. 62–63.

NOTATKI